

TÜRKÇE SÖZLÜK'TEKİ ARGO ÖGELER

Kâmile İMER*

1. Giriş

Bu çalışmanın amacı *Türkçe Sözlük* (bundan sonra *TS*)'teki argo ögelerin hangi alanlarda yoğunlaştığını belirlemek ve argo sözlüklerindeki ögelerden ne kadarının ölçünlü dilin söz varlığına geçtiğini saptamaktır.

TS, bilindiği gibi, ölçünlü (standart) dilin söz varlığını ortaya koymaktadır ve orada yer alan ögeler ve kullanımlar çeşitli kaynaklardan gelmektedir. Bu kaynaklar, en genel söyleyişle; çeşitli diller, deşikeler, alan ve meslek dilleri vb. olmaktadır. Argo da bu kaynaklardan biridir. *TS*'de yanında *argo* kaydı bulunan ögeler, tüm öteki ögeler gibi ölçünlü Türkçenin malı olmuştur.

Argo, farklı biçimde iletişim sağlamak amacıyla bir grubun bir ülkede konuşulan dilin yapısına dayanarak oluşturduğu ve resmî olmayan ortamlarda kullandığı, kendine özgü dağarı ve deyimleri olduğu için herkesçe anlaşılmayan özel bir dildir. Bu tanım ise ancak belli bir alandaki argonun tanımı olarak görülebilir. Argo tanımlarının birçoğunun alan argolarından birinin tanımı olageldiği zaten belirtilmektedir (Aktunç 1998: 13). Bu nedenle olsa gerek, argo, çoğunlukla *hırsız argosu*, *külhanbeyi argosu* vb. daha çok belli toplumsal grupların adlarıyla nitelenmektedir. Alan argoları daha çok grup ilişkilerinin çok sıkı olduğu ortamlarda kullanılmaktadır ki bu saptama da yukarıdaki tanıma uygunluk gösterir.

Alan argolarındaki sözcüklerin bir bölümü zamanla genel argo içinde yer alabilmektedir. *TS*'de yanında *argo* kaydı bulunan ögeler, işte bu genel argo içindeki ögelerden bir bölümünün daha da genelleşerek ölçünlü dilin

* Prof. Dr. Kâmile İmer, Doğu Akdeniz Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Gazi Magosa-KKTC

söz varlığı içinde kendilerine yer bulmalarıyla ortaya çıkmıştır. Bir başka deyişle *TS*'de kaynağı argo olarak gösterilmiş öğelere, özel dil olmaktan çıkmış ve kullanımı genelleşmiş öğeler gözüyle bakmak gerekecektir.

Aktunç tarafından önerilen *alan argosu* ve *genel argo* (ya da yalnızca *argo*) terimleri bu açıdan çok yerinde terimlerdir. Bunlardan *alan argosu*; "kendi sosyal çevreleriyle sınırlı yaşayan ve genel olarak toplumun, özel olarak da içinde buldukları topluluğun geri kalan kesimlerinden ayrılmak ve / ya da korunmak isteyen, yaşama ortam ve biçimleri birbirine yakın kişilerce yaratılıp benimsenmiş sözcükler, deyimler bütünü; bu sözcükler bütününe dayalı konuşma biçimi" olarak, *genel argo* (*argo*) terimi ise "alan argolarındaki sözcük dağarcığının, zaman içinde oluşturduğu toplam sözcük ve deyim dağarcığı ile, bu dağarcığa dayalı konuşma biçimi" olarak tanımlanmaktadır (Aktunç 1998: 16, 387). Bu durumda genel argo, bir bakıma alan argolarındaki kullanımların toplandığı bir havuz gibidir. İşte bu havuzdan bazıları, ölçünlü dilin söz varlığını ortaya koyan *TS*'de yer alarak daha da genelleşmektedir.

Ölçünlü dilde yer alan öğeler ile genel argo içinde ve alan argolarında kullanılan öğelerin değerleri birbirinden farklı olabilmektedir. Örneğin, *paspal* sözcüğü uyuşturucu argosunda 'düşük nitelikli esrar' anlamına gelirken genel argoda 'düşük nitelikli (kimse, şey)' anlamına ölçünlü dilde de 'düşük nitelikli (kimse, şey)'¹ anlamına gelmektedir (Aktunç 1998: 15). Bu durumda alan argolarındaki öğelerin genel argo ve ölçünlü dile geçerken özgün değerlerini yitirdikleri, birtakım değişimlere uğradıkları ortaya çıkmaktadır. Aktunç (1998: 379), anlamı kitleye açılmış bir sözcük ya da deyim, argo olmaktan çıktığını, "sözlüklendiği" anda "kâğıda yenilmiş" olduğunu, büyük bir kesim tarafından anlaşılıyorsa o kullanımın artık şifre, dolayısıyla argo olamayacağını (Aktunç 1998: 397) öne sürmektedir. Örneğin, *tüyemek* 'kaçmak' belki önceleri bir şifre olarak kullanılıyordu ve argo idi. Fakat bugün ölçünlü dilin malı olmuş argo öğeler arasındadır ve çok geniş bir kesim tarafından anlaşıldığı için artık bir şifre değildir. O nedenle argoluğunun kalmadığı söylenebilir (Aktunç 1998: 397).

Öte yandan ölçünlü Türkçe'nin söz varlığını ortaya koyan *TS*'de örnekleri verilen ve *kaba, teklifsiz, halk, alay* olarak gösterilen öğeler ile *argo*

¹ *TS* 1983'te argo olarak 'kötü cins esrar' anlamı da verilmekte ve buna 'bakımsız, dağınık, pis (kimse, kılık vb.)' anlamı da eklenmektedir.

olarak gösterilen ögeler arasında kuramsal olarak her zaman kesin bir çizgi çizilememektedir. Her ne kadar küfür dili, kaba dil, halk dili, vb. hatta türlü meslek içi / çevresel jargonların özellikleri bilinince argo ile ilgili ölçütlerin de kendiliğinden ortaya çıkacağı belirtiliyorsa da (Aktunç 1998: 397) bu türden kullanımlar arasındaki çizgiyi belirginleştirmek pek kolay görünmemektedir. Örneğin, *halt et-* 'uygunsuz bir söz söylemek, uygunsuz davranmak', *halt karıştır-* 'uygunsuz davranışta bulunmak, ya da iş yapmak', *yemlen-* 'para harcamadan bir başkasından geçinmek' vb. ögelerin TS (1983)'de neden argo değil de *tkz.* (teklifsiz konuşmada) olarak gösterildiğini; *anasını sat!* (ya da *satayım*) 'önem verme, aldırma, umursama, bunun için gam yeme (yemem!)' vb. kullanımların neden *kaba* (kaba konuşmada) değil de *hlk.* (halk ağzından) olarak gösterildiğini, *ananın örekesi* 'saçma bir söze verilen karşılık', *çarkına et-* (ya da *oku-*) 'birine kötülük yapmak ya da işini bozarak zarar vermek' vb. ögelerin neden *kaba* değil de *argo* (argo sözü) olarak gösterildiğini anlamak için elimizde terminolojik anlamda kesin bilgiler yoktur. Öte yandan bu terimler arasındaki ayırtıcı özellikleri ortaya koymak görüldüğü kadar kolay değildir.

2. Veri Üzerine

Bu çalışmada değerlendirilecek veri, TS (1983)'de *argo* olarak gösterilen toplam 525 kullanımdan oluşmaktadır. Bu kullanımlar yalnız madde başında olmayıp madde içinde de yer almaktadır. Yanında *argo* kaydı bulunmayan kullanımlar, argo olduğu tahmin edilse ya da bilirse de değerlendirilmemiştir.

atmasyoncu a. ve s. *argo* Uydurmacı, palavracı (kimse).

atmasyonculuk a. *Atmasyoncu* olma durumu.

örneklerinde görüldüğü gibi argo olduğu belirtilmediği için *atmasyonculuk* veri tabanı içine alınmamıştır.

Bunun yanında *argo* olarak gösterilen birden çok kullanım (ve anlam) varsa her biri ayrı ayrı sayılarak veri tabanı içine alınmıştır. Bu durumda argo olarak gösterilen birden çok kullanım (ve anlam), sözcüğün TS (1983)'deki numaralandırması temel alınarak kaydedilmiştir. Örneğin, aşağıdaki maddede toplamı altı olan her bir anlam ve kullanım sayılmıştır ve bu türden pek çok madde bulunmaktadır:

duman a. (...) 3. *argo* Kötü, yaman: İşimiz duman. Halimiz duman. 4. *argo* Esrar (...) ~ **attırmak** (*argo*) kötü duruma düşürmek, birini yıldırmaq,

korkutmak. ~ etmek (*argo*) 1) dağıtmak, bozmak; 2) yenmek, başarı sağlamak: "Göztepe Cardiff'i üç golle duman etti. - Gazetelerden. (İşi ya da durumu) ~ olmak (*argo*) çok kötü duruma düşmek (...).

Ancak birden çok sözcükten oluşan ama tek ögesi farklı olarak aynı anlamı yansıtan dizimler de tek olarak sayılmıştır:

kül (I) a. (...) ~ yemek (ya da yutmak) (*argo*) kurnazca yapılan bir oyuna düşmek, aldatılmak.

madik a. (...) § ~ atmak (etmek ya da oynamak) (*argo*) dolap çevirmek, hile yapmak.

ölü s. (...) ~ sü kandilli (ya da kınalı) (*argo*) iyi gitmeyen bir iş için sövgü yerine kullanılır.

Örneklerinde *kül yemek-kül yutmak, madik atmak-madik etmek-madik oynamak, ölüsü kandilli-ölüsü kınalı* tek bir kullanım olarak veri tabanı içine alınmıştır.

Bu ilkeleri göz önünde bulundurularak oluşturulan verinin değerlendirilmesi aşağıda sunulmaktadır:

3. Bulgular

TS (1983)'deki toplam 525 argo ögenin 357'si (% 68'i), sayıları 10-55 arasında değişen 16 alanda toplanabilmiş, 168'i (% 32'si) de sayıları 10'dan aşağı olduğu için herhangi bir alana sokulmayıp 'çeşitli' başlığı altında ele alınmıştır. 357 ögenin tüm veri içinde alanlara göre dağılımı ve oranları şöyle saptanmıştır:

		%
1) Yalan, dalavere, aldatma, hile	55	10.48
2) İnsanlarla ilgili özellikler	38	7.24
3) İçki, esrar, sarhoşluk	34	6.48
4) Aptallık, sersemlik	28	5.33
5) Hırsızlık	27	5.14
6) Kaçma, uzaklaşma, yokluk	24	4.57
7) Tembellik, beleşçilik	22	4.19
8) Cinsellik ve kadın	22	4.19
9) Ölmek ve öldürmek	20	3.81

10) Sonuçsuzluk	16	3.05
11) Kumar	15	2.86
12) Gözetleme	13	2.48
13) Gösteriş	12	2.29
14) Sonuçlandırma	11	2.10
15) Hapishane	10	1.90
16) Küfür	10	1.90
Alanlara Göre Toplam	357	68
Çeşitli	168	32
GENEL TOPLAM	525	100

Görüldüğü gibi TS (1983)'deki argo ögelerin en çok olduğu alan; *kafesçi, kül yut-, madik at-, kıtırıcı, martaval at-, palavra savur-, at- 23 vb.* ögenin bulunduğu² yalan, dalavere, aldatma ve hile ile ilgili olanlardır. 525 kullanımın 55'i (% 10.48'i) bu alandadır. *Bitirim, fırlama, filinta-2, hanım evladı, hirbo-1, kıtıpiyos, kokoz, kontak, zırtapoz vb.* gibi olumlu-olumsuz insan özelliklerini içeren kullanımların sayısı 38'dir ki bunun oranı da % 7.24'tür. İçinde *duman-4, dut gibi ol-, fitil gibi ol-, kafayı bul-, hap-2, matiz ol-, tütsüle-* vb. ögelerin bulunduğu içki, esrar, sarhoşluk alanına giren kullanımların sayısı 34, oranı ise % 6.48'dir. Aptal(lık), sersem(lik) alanındaki ögeler, sayılarının çokluğu göz önünde bulundurularak insan özellikleri alanından ayrı bir alanda değerlendirilmiştir. *Aval (II), düdük makarnası, hırt, hirbo-2 vb.* ögelerin bulunduğu bu alanda 28 öge bulunmaktadır (% 5.33). Hırsızlık (*arakçı, araklamak, dızdızcı, kaparozcu, tırtıkla-, tırnakçı, uçur-, yürüt-* vb.) alanına giren ögelerin sayısı da buna yakındır: 27 (% 5.14). Kaçma, uzaklaşma, yokluk olarak ayrılan alanda (*cızlamı çek-, gazla-, nanay, yaylan-, toz ol-, tüy- vb.*) 24 (% 4.57); tembellik, beleşçilik (*anaforla-, avanta, cebellezi et-, ense yap-, lüpe kon-, ota- vb.*) alanında 22 (% 4.19); cinsellik ve kadın ile ilgili alanda (*becermek-3, dava-5, kesişmek, sulan-, tavlâ- vb.*) 22 (% 4.19); ölmek, öldürmek alanında (*cartaya çek-, işini*

² Ömek olarak verilen argo kaynaklı sözcüklerin bazılarının yanında bulunan sayılar, TS 1983'te ilgili maddeler içinde sıralamada kullanılan sayıları göstermektedir.

görmek-3, kuyruğu titret-, zimbala-, postu deldir- vb.) 20 (% 3.81) kullanım bulunmaktadır.

Bundan sonraki alanlardaki argo ögelerin sayısı 10-20 arasında değişmektedir. Sonuçsuzluk (*ayazda kal-, hava al-, ıska geç-, fos çık- vb.*) alanında 16 (% 3.05), kumar (*dubaracı, faça-1, kerizci-2, kıyakçı, yemlik vb.*) alanında 15 (% 2.86), gözetleme ile ilgili (*camcı, dikiz et-, erketecilik, röntgenci vb.*) 13 (% 2.48), gösteriş ile ilgili (*afile, alengirli, caka sat-, hava başmak-2, racon kes- vb.*) 12 (% 2.29), sonuçlandırma ile ilgili (*ensele-, okut-, temize havale et- vb.*) ise 11 (% 2.10) öge bulunmaktadır. Alan argosundan ölçünlü dilin söz varlığına geçen hapisane ve küfür alanındaki ögeler TS (1983)'de oldukça azdır. Her iki alanda da 525 ögenin 10'ar tanesi hapisane (*dam-4, delik-3, kafese girmek-2, kodese tık-, vb.*) ve küfür (*kalayı bas-, kantarlıyı savur-, geçmişi kandilli, perdahla- vb.*) ile ilgilidir ki bunları oranı ayrı ayrı % 1.90'a denk düşmektedir.

TS (1983)'de argo olarak gösterilen toplam 525 ögenin 168'i (% 32'si) tekrarlama (*çifte dikiş, sınıfta çak-, volta at- vb.*), alay (*dalga geçmek-2, gırgıra al-, kıtır al-, sarakacı vb.*), sinirlenme / sinirlendirme (*gıcık et-, gıcık al- vb.*), inandırma-ikna etme (*anam avradım olsun, çakmak-4, vb.*), beğenme-beğenmeme (*bit- (I)-4, aklına tükür- vb.*), seslenme (*anam babam, imanım vb.*) vb. çok çeşitli alanlardaki kullanımlardır. Sayıları kimi zaman 2-3, kimi zaman da 5-8 arasında değişen bu argo ögeler "çeşitli" başlığı altında verilmiş, ayrıca alanlara ayrılmamıştır.

4. Değerlendirme ve Sonuç

TS (1983)'deki argo ögelerin değerlendirilmesi, yalnızca alan argolarındaki değil genel argodaki pek çok ögenin de ölçünlü dilin malı olmadığını kesin olarak ortaya çıkarmıştır. TS (1983)'deki argo kaynaklı ögelerin yoğunlaştığı alanların oranı ile Devellioğlu (1959) ve Aktunç (1998)'un çalışmalarındaki oranlar ve sıralama arasında birtakım farkların bulunması bunu kanıtlamaktadır.

Devellioğlu (1959: 35), argo sözlüklerdeki en yaygın ögelerin yüzde seksenini kadın, içki, esrar, kokain anlatan sözcüklerle dövmek, sövmek, ölmek, kaçmak, hırsızlık etmek, hapse girmek, sarhoş olmak, yalan söylemek vb. alanlara giren ögelerin oluşturduğunu belirtmektedir. Bu saptamanın, bir genel argo sözlüğü olarak kabul edilebilecek olan kendi çalışması için de

geçerli sayılmaması için herhangi bir neden yoktur. Aynı alanlarda ölçünlü dilin söz varlığını ortaya koyan *TS* (1983)'de yer alan argo ögelerin sayısı 202/525'tir ki bu da % 38.47'ye denk düşmektedir. Demek ki bu alanlarda Devellioğlu (1959) sözlüğündeki ögeler ile *TS* (1983)'deki ögelerin oranı arasında iki katından daha büyük bir fark bulunmaktadır. Bir başka deyişle bu alanlarda genel argo, ölçünlü Türkçedeki argo ögelerin iki katından daha çok kullanım içermektedir.

Aktunç (1998: 11)'ta herhangi bir oran verilmeksizin Türkiye argosu 18 alan ve 6 öbekte sunulmaktadır. Bu öbekler içinde ilk sırada suç(?) dünyası - ki içinde hırsız, dolandırıcı, yankesici, uyuşturucu, kumar; kabadayı ve dilenci argosu bulunmaktadır -, ikinci sırada hâpishane argosunun içinde bulunduğu kapalı dünyalar bulunmakta; kadın argosunun bulunduğu cinsel dünya ise azınlık dünyasından sonra dördüncü sırada yer almaktadır. Ancak Aktunç (1998) sayısal açıdan bu sıralamada öncelik-sonralık olup olmadığını belirtmemektedir. O nedenle özellikle ilk iki sıradaki alanların, ögelerin fazlalığından mı yoksa rastlantı sonucu mu bu sıraları paylaştıkları konusunda kesinlik yoktur.

TS (1983)'deki argo ögeler ile Devellioğlu (1959) ve Aktunç (1998)'taki kullanımlar sayısal açıdan karşılaştırıldığında şu doğal gerçek bir kez daha ortaya çıkmakta ve pekişmektedir: Genel argo dağarı içindeki ögelerden çok azı ölçünlü dilin söz varlığı içinde yer almaktadır. Devellioğlu (1959)'da 1557, Aktunç (1998)'ta 6500 kullanım bulunduğu göz önünde bulundurulursa ölçünlü Türkçenin sözlüğü olan *TS* (1983)'deki argo kaynaklı kullanımların sayısının fazla olmadığı hemen göze çarpmaktadır.³ Bir genel argo sözlüğü olarak Devellioğlu (1959)'daki ögelerin % 33.7'si, Aktunç (1998)'teki ögelerin yalnızca % 8'i ölçünlü dilin sözlüğü olan *TS* (1983) içinde yer almaktadır. Bu nicelik saptamasının yanında *TS* (1983)'de yer alan, bir başka deyişle ölçünlü dilin söz varlığına giren bu ögelerin ayrı ayrı niteliklerinin ortaya konması, alan argosundaki ve genel argodaki özelliklerini ne ölçüde koruduklarının ayrıca incelenmesi gerekir. Böyle bir çalışma sonunda argo ögelerin ölçünlü dilin söz varlığına girinceye kadar ne tür bir dönüşüm geçirdikleri, bu dönüşümde hangi kültürel ayrıntıların dile getirilmekten vazgeçildiği ya da dile getirilmeye başlandığı ortaya çıkarılabilir.

³ Aktunç 1998, 398, Devellioğlu'nda 1200 civarında, kendi hazırladığı *Büyük Argo Sözlüğü*'nde 4600 maddebaşı olduğunu belirtmektedir.

Kaynaklar

- Aktunç, Hulki. *Türkçe'nin Büyük Argo Sözlüğü (Tanımlarıyla)*. Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık. İstanbul, 1998 (ilk baskı: 1990)
- Devellioğlu, Ferit. *Türk Argosu*. Türk Dil Kurumu yayımları. Ankara, 1959 (ilk baskı: 1941).
- Türk Dil Kurumu. *Türkçe Sözlük*. Ankara, 1983.

**Türkçe Sözlük'teki Argo Ögeleri: *Türk Kültüründe Argo*:
Editörler: E. Gürsoy-Naskali ve G. Sağol.
Haarlem/Hollanda: Sota 2002. s. 341-348.**